

**ҚОРАҚАЛПОҒИСТОННИНГ ТУРЛИ ХУДУДЛАРИДА ИСТИҚОМАТ
ҚИЛУВЧИ ҲАРБИЙ ЧАҚИРИҚ ЁШИДАГИ ЎСПИРИНЛАРНИНГ ТАШҚИ
НАФАС ОЛИШ
ҲОЛАТИГА ТАВСИФ**

Рзаев Р.М.,

*Самарканд давлат ветеринария медицинаси, чорвачилик ва биотехнологиялар уни-
верситети Нукус филиали*

Кощанов Д.Е.,

Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети Нукус филиали

Қоңырбаев Д.М.,

Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети Нукус филиали

Палуаниязова Н,

Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети Нукус филиали
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.01.1.073>

*Аннотация: Қорақалпоғ‘истон республикасининг жанубий, шимолий ва марказий
ҳудудларида истиқомат қилувчи ҳарбий чақириқ ёшидаги ўспиринларнинг адаптив
ривожланиш қобилиятларининг ташқи нафас олиш кўрсаткичлари ҳамда ўларнинг
атроф-муҳит билан алоқаси таҳлил қилиниб, натижада экологик яшаш шаройтига
боғ‘лиқ айрим ёш гuruhларида ташқи нафас тизим суст эканлиги аниқланди.*

*Калит сўзлар: нафас олиш, ҳарбий чақириқ ёшидаги ўспиринлар, кўкрак қафаси,
Жанубий Оролбўйи, атроф муҳит.*

**ХАРАКТЕРИСТИКА СОСТОЯНИЯ ВНЕШНЕГО ДЫХАНИЯ ЮНОШЕЙ
ВОЕННО-ПРИЗЫВНОГО ВОЗРАСТА ПРОЖИВАЮЩИХ В РАЗНЫХ
РЕГИОНАХ КАРАКАЛПАКСТАНА**

Рзаев Р.М., Кощанов Д.Е., Қоңырбаев Д.М., Палуаниязова Н.

*Аннотация: были проанализированы показатели внешнего дыхания способностей
адаптивного развития подростков призывного возраста, проживающих в южных,
северных и центральных регионах Республики Каракалпакстан, а также взаимосвязь с
окружающей средой, в результате чего было установлено, что система внешнего ды-
хания находится в неудовлетворительном состоянии.*

*Ключевые слова: дыхание, подростки призывного возраста, грудная клетка, Южный
Приаралья, окружающая среда*

**CHARACTERISTICS OF THE RESPIRATORY SYSTEM OF YOUNG
MALES OF CONSCRIPTION AGE RESIDING IN DIFFERENT REGIONS OF
KARAKALPAKSTAN**

Rzaev R.M., Koshanov D.E., Qongirbaev D.M., Paluaniazova N.

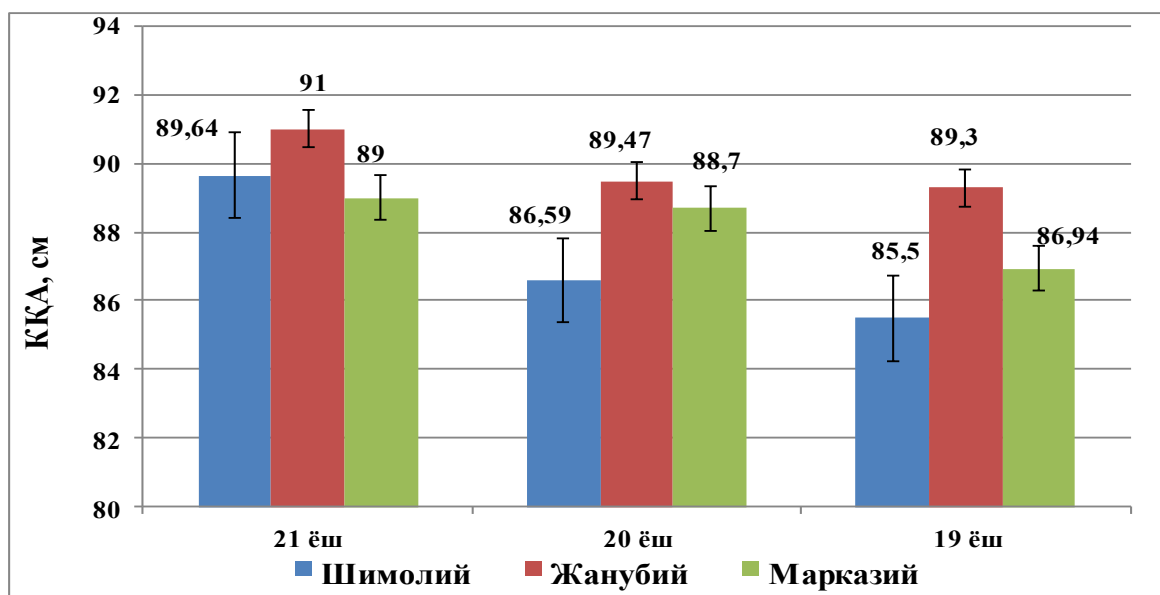
*Abstract: the indicators of external respiration of adaptive development abilities of
military-age adolescents living in the Southern, Northern and Central regions of the Republic
of Karakalpakstan were analyzed, as well as the relationship with the environment, as a result
of which it was found that the external respiration system is in an unsatisfactory condition*

Keywords: breathing, military age adolescents, chest, Southern Aral Sea region, environment

Кўп сонли морфологик тадқиқотлар натижалари шуни кўрсатадики, сўнги ўн йил-ликда ҳарбий чақириқ ёшидаги ўспирим ва ёшлик даврдаги шахсларда жисмоний ри-вожланиш кўрсаткичларининг ўзгариш тенденциялари кузатилмоқда [1,2,3]. Бу эса жисмонан ривожланган соғлам шахсларни баҳолашга йўналтирилган ёндашувларни ишлаб чиқиш ва халқнинг бу контингенти орасида меҳнат потенстиалини сақлашга қа-ратилган тадқиқотларни олиб боришни тақоза этади.

Кукрак атрофи тананинг умумий ҳажмининг параметрларидан бири ҳисобланади. Бу курсаткич кукрак қафасининг ҳажми, кукрак ва бел мушакларининг ривожланиши-ни, шунингдек, кукрак бушлиги органларининг функционал ҳолатини тавсифлайди.

Биз тадқиқот давомида ёш ва яшаш жойига қараб кукрак қафаси айланаси (КҚА) тахлилини утказдик (1-расм).

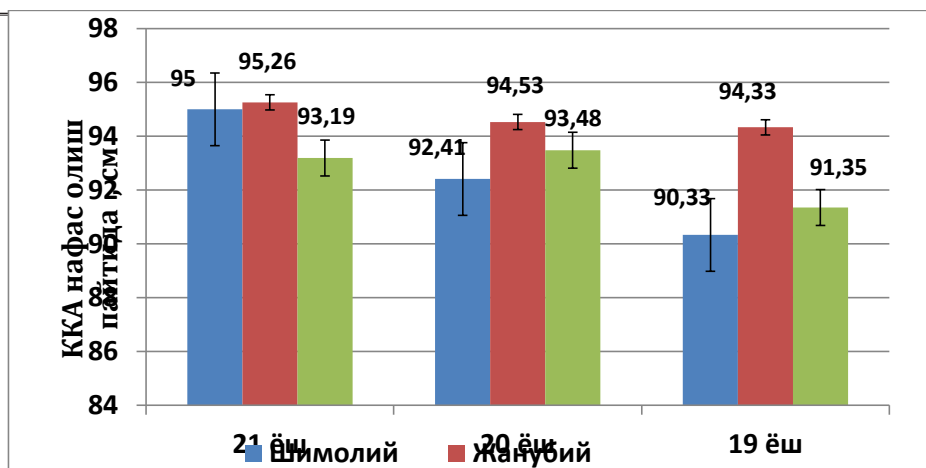
1-расм. Қорақалпоғистон Республикасининг турли ҳудудларида истиқомат қилувчи ҳарбий чақириқ ёшидаги ўспиринларда пауза пайтида КҚА кўрсаткичлари (см)

1-расм. Қорақалпоғистон Республикасининг турли ҳудудларида истиқомат қилувчи ҳарбий чақириқ ёшидаги ўспиринларда пауза пайтида КҚА кўрсаткичлари (см)

Шу билан бирга, шуни таъкидлаш жоизки, барча ёш гуруҳларида КҚА кўрсат-кичлар Қорақалпоғистоннинг Шимолий ($p < 0,05$) ва Марказий ($p < 0,001$) ҳудудларига қараганда Жанубий ҳудудлардаги ҳарбий чақириқ ёшдаги ўспиринлар орасида анча юқори бўлган.

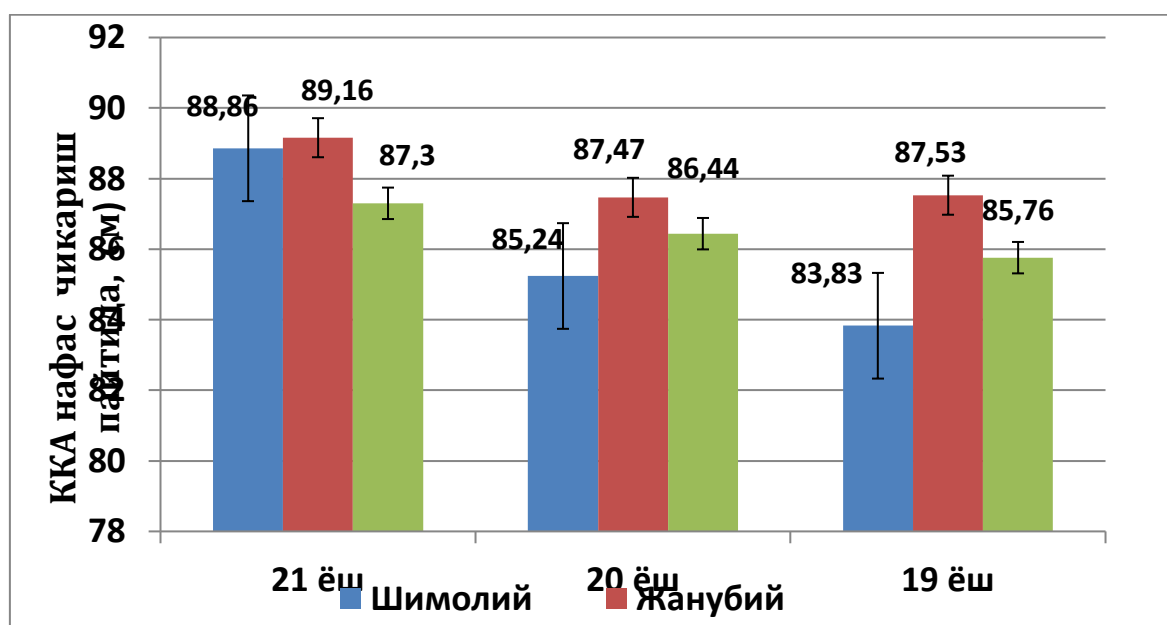
Бундан ташқари, ушбу кўрсаткични 21 ёшдаги гуруҳда ҳисобга олганда, энг юқори кўрсаткич Жанубий ҳудудлардаги ҳарбий чақириқ ёшдаги ўспиринларда орасида қайд этилди, нафас олиш пайтида КҚА кўрсаткичларининг энг юқори стандарт оғиш кўрсаткичи Жанубий ҳудудидаги ҳарбий чақириқ ёшдаги ўспиринлар орасида барча ёш гуруҳларида кузатилди. Катта ёшдаги (21 ёш) ҳарбий чақириқ ёшдаги ўспиринлар-да нафас олиш пайтида КҚА кўрсаткичлари даражасига келсак, уларнинг барчаси тен-глаштирилган кўрсаткичларни намоён этди (2-расм).

Шу билан бирга, Қорақалпоғистоннинг барча ўрганилган ҳудудларида ҳарбий чақи-риқ ёшидаги ўспиринларда нафас олиш пайтида КҚА кўрсаткичларини қиёсий баҳолаш амалга оширилди.

2-расм. Қорақалпоғистон Республикасининг турли ҳудудларида истиқомат қилувчи ҳарбий чақирик ёшидаги ўспиринларда нафас олиш пайтида КҚА кўрсаткичлари (см)

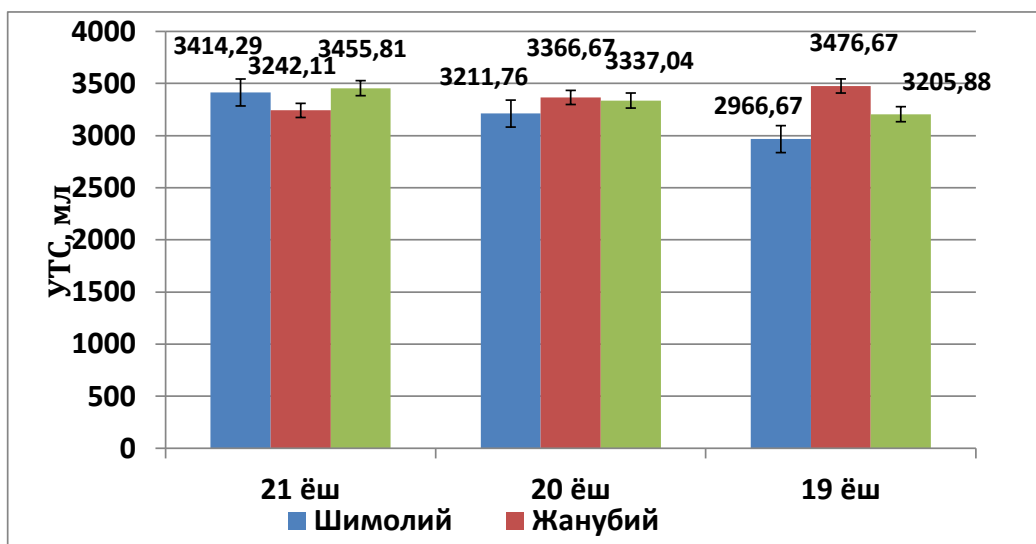
Шундай қилиб, 3- расмда кўриниб турибдики, барча ёш гуруҳларидаги ҳарбий чақирик ёшидаги ўспиринлар орасида энг юқори кўрсаткич Жанубий ҳудудларда қайд этилганлигини кўрсатади ($p < 0,05$).

3-расм. Қорақалпоғистон Республикасининг турли ҳудудларида истиқомат қилувчи ҳарбий чақирик ёшидаги ўспиринларда нафас чиқариш пайтида КҚА кўрсаткичлари (см)

Индекслар орасидаги энг катта фарқ Жанубий ва Марказий ҳудудлардаги ҳарбий чақирик ёшидаги ўспиринларнинг нафас чиқариш пайтида КҚА кўрсаткичлари орасида аниқланди (3.1-жадвал). Кўрсаткичнинг қиёсий баҳоси шуни кўрсатадики, энг катта фарқ 21 ёшдаги (4,3 см, $p < 0,001$), энг кичиклари Шимолий ва Жанубий ҳудудлардаги 19 ёшдаги нафас чиқариш пайтида КҚА кўрсаткичлари орасида аниқланди (1,6 см, $p < 0,01$). Таъкидлаш жоизки, ушбу ўсиш Жанубий Оролбўйи минтақасининг иқлим ва географик омиллар таъсирига боғлиқ.

УТС кўрсаткичлари барча ёш гуруҳларида Қорақалпоғистоннинг Шимолий ва Марказий ҳудудларидаги ҳарбий чақирик ёшидаги ўспиринларга қараганда Жанубий ҳудудларидаги ўспиринларда юқорилигини таъкидлаш мумкин, бу ерда Жанубий ҳудудлардаги 19 ёш гуруҳларида энг катта ва Шимолий ҳудудлардаги 19 ёшдаги ўспиринларда энг кичик кўрсаткич аниқланди (4- расм).

4- расм. Қорақалпоғистон Республикасининг турли ҳудудларида истиқомат қилувчи ҳарбий чақирик ёшидаги ўспиринлардаги ЎТС кўрсаткичлари (мл)

Қорақалпоғистон Республикасининг турли ҳудудларида яшовчи ҳарбий чақирик ёшидаги ўспиринларда ташқи нафас олиш ҳолатини ўрганиш бўйича маълумотларни сарҳисоб қилганда шуни таъкидлаш мумкинки, ҳарбий чақирик ёшидаги ўспиринлардан олинган натижалар ўсиб бораётган танага хос бўлган ўпка вентиляциясининг сези-ларли даражада муҳим кўрсаткичларига эришишни англатади.

Организм ривожланишининг ҳарбий чақирик ёшидаги ўспиринлик даврида, тинчлик даврида нафас олиш табиати ёшга боғлиқ динамикаси қайд этилиб, унинг са-марадорлиги ошиши, аммо тежалишининг пасайиши билан тавсифланади. Тинчлик давридаги ЎТС нинг ҳақиқий кўрсаткичи ҳисоб китоб қилинган қийматлардан фарқ қилмайди. ЎТС нинг ҳақиқий кўрсаткичларининг тегишли кўрсаткичларга нисбатан пасайиши ташқи нафас олишнинг захира қобиляти ёш меъёрларига мос келмайди ва пастдир.

Шундай қилиб, ҳарбий чақирик ёшидаги ўспиринларда ташқи нафас олиш ҳолати тўғрисида олинган маълумотлар, ёшлик даврида организмнинг ривожланиши учун (морфогенетик ва жинсий хусусиятлар) генетик дастурни амалга ошириш жараёни тўғрисида фикр юритишга имкон беради. Ташқи нафас олиш тизимининг динамикаси ушбу жараённинг йўналишини намойиш этади: самарадорликни ошириш ва умуман олганда нафас олиш тизимининг ишлаш самарадорлигини пасайиши. Функционал ҳо-латдаги ўзгаришларнинг намоён бўлиш даражаси жинси, соматотип ва яшаш шароит-лари билан белгиланади, бу ушбу тизимнинг ривожланиш даврида ушбу тизимнинг лабиллигини намойиш этади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Артеменков А.А. Оценка физического развития студентов // Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. 2012. №3. С. 19-21.
2. Дембо А.Г. Лёгочные объёмы // Физиология дыхания. -Л., 1973.-С. 4-18.
3. Апанасенко Г.Л. Валеология на рубеже веков // Валеология, 2000. - № 1, - С. 4-12.
3. Rzaev R., Kochanov D., Ramazanov M. Anthropometric and functional indicators of the youth in different regions of Karakalpakstan // Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси – Урганч, 2022. №2. – С. 28-30.